

ZUHRUF SÛRESİ 36. ÂYET BAĞLAMINDA, RAHMÂN'İ ZİKRETMENİN ŞEYTANIN TASALLUTUNA KARŞI KOYUCU ÖZELLİĞİ

PROTECTION FROM EVILS ATTACK BY REMEMBERING RAHMAN: IN CASE OF
SURAH ZUHRUF VERSE 36

ZEYNEP KAPLAN

ÖĞRETMEN, MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
TEACHER, MINISTRY OF EDUCATION
zkaplankaraman.zk@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-871-1310>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.36>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
25 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted
12 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Kaplan, Zeynep, "Zuhruf Sûresi 36. Âyet Bağlamında, Rahmân'ı Zikretmenin Şeytanın Tasallutuna Karşı Koyucu Özelliği [Protection from Evils Attack by Remembering Rahman: In Case of Surah Zuhruf Verse 36]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/11 (Aralık/December 2019): 1043-1064.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions
ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

ZUHRUF SÛRESİ 36. ÂYET BAĞLAMINDA, RAHMÂN'I ZİKRETMENİN ŞEYTANIN TASALLUTUNA KARŞI KOYUCU ÖZELLİĞİ

Öz

Kur'an, insanın var oluş sürecinde, insanı tasallutu ile baştan çıkarmayı gaye edinen şeytani birlikte anmış, kendisi ile mücâhede edilecek bir varlık olarak göstermiştir. Apaçık bir düşman olan şeytana karşı insanın nasıl bir strateji geliştirmesi gerektiği kimi âyetlerde gösterilmiştir. Günümüz insanının, şeytânî her türlü fikir ve davranışa karşı bilinçli bir mücadele göstermesi, Kur'ândaki bu mesajları yorumlayıp içselleştirmesi ile ilişkilidir. Bu makalede "Kim, Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur." (ez-Zuhruf 43/36) âyeti özelinde zikrin, şeytan ile mücadelede önemli bir yeri olduğu, Allah'ı anıştan uzak kimselere şeytanın karın olacağı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda zikrin, şeytana karşı anlamlı bir ilkeli duruş kazandırdığı ve mücâdele bilincine güç kattığı mesajını ortaya koymak büyük önem arz etmektedir. Nitekim makalede ele alınan bilimsel çalışmalar da bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Dolayısıyla, müminlerin, gerek Zikr olarak anılan Kur'an'ı, gerekse O'nu hatırlatan her söz ve davranışı, kendi hayatlarında, şeytana karşı güçlü duruşun kaynağı olarak görmeleri elzemdir.

Özet

Yeryüzüne halife olarak gönderilen insan, benliğinin içinde yaşadığı mücadeleler ile kul olabileme olgusunu sürekli canlı tutmaktadır. Şeytan, bu mücadelenin karşı tarafında yer alan, kurduğu hilelerle, verdiği vesveselerle aslında insanın apaçık düşmanıdır (el-Bakara 2/168). Kur'an şeytani, insan hayatını dinî veya dünyevî açıdan açmaza sokabilecek telkin ve vesvese kaynağı olarak tanımlar (en-Nâs 114/5-6).

"Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur. Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir" (en-Nahl 16/98,99). Hâkimiyet kuramasa da, saptırma çabalarının hep devam edeceğini şu âyetler ifade eder: Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." "Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksınız." (el-Arâf 7/16,17). Rahmân'ı zikretmek, şeytanın bu tasallutuna karşı koyucu zirh niteliğindedir. Âyette, zikirden uzaklığın kişiyi şeytanla dostluğa götürdüğü ifade edilmektedir: "Kim, Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur." (ez-Zuhruf 43/36). Kelimenin anlam zenginliğine bağlı olarak müfessirler, buradaki "zikr" kelimesi ile ilgili olarak, nâzil olan Kur'an veya Rahmân'ın zikri yani O'nu hatırlama, anma şeklinde yorumlamışlardır. Âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere, indirilen vahyin tefekkür ve tebyin cenâhı ile değerlendirilmesi, aslında şeytânî dürtülerden mü'mini uzak tutmaktadır. "(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve onların da (üzerinde) düşünceleri için sana bu Kur'an'ı indirdik." (en-Nahl 16/44). Vahyin içeriğindeki dinî, ahlâkî, insânî ve evrensel bilgi ve değerlerden uzak olma hali, aynı zamanda aklın işletilmesi için gönderilen bilgidен de uzaklaşmaya neden olarak, insana şeytanın sıkıca sarılmasına ve musallat olmasına yardımcı olmaktadır (el-Furkan 25/29; el-Hac 22/4; el-İsra 17/62-65).

"Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir." (en-Nahl 16/100) âyeti, şeytanla karın olanların onun gücüne teslim olacağını ifade eder. Ahiret hayatı başladığında zalim kimse nedâmet içerisinde ellerini ısırp şöyle der: "Çünkü o, gerçekten bana geldikten sonra beni zikirden (Kur'andan) saptırmış oldu. Şeytan da insanı 'yapayalnız ve yardımsız' bıraktı." (el-Furkan 25/29). Şeytanın insana tesiri, irade zayıflığı ve ihlas eksikliği ile birebir ilişkilidir. Kur'an sinsi

vesvesecinin şerrinden Allah'a sığınmayı mü'minlere öğretir. İnsanın, şeytanın etki alanına girme durumu hakkındaki süreci anlamak için zihin, şuuraltı gibi kavramların da anlaşılması gerekmektedir. Düşünce, algı, bellek, duygu ve isteklerin farkındalık düzeyi bilinçtir. Dolayısıyla bilincin ve bilince etki eden geçmiş deneyimlere bağlı olan kanaatlerin var ettiği bilgi akışları neticesinde karar verme kabiliyeti ortaya çıkmaktadır. Çevreden gelip insan beynine kadar ulaşan verilerin gerek zihnin bilinçli kısmında gerekse zihnin bilinçaltı kısmında işlenerek insanın çevresindeki nesne ve olaylardan oluşan uyaranlara anlam verme sürecinin yaşanması bir gerçekliktir. Şeytandan kaynaklanan "şuuraltı telkin" (vesvese), insandaki içgüdüsel eğilimleri harekete geçirir. Bunlar, insanda fitratıyla birlikte var olan arzu, heves, istek ve tutku gibi bazı tabii duygu ve düşüncelerdir. Şeytan, insanın benliğindeki bu kabiliyetleri sinsice tavrıyla etkileyerek insanı kendine yaklaştırmak gâyesiyle muhatabı üzerinde şu üç yönde tesir etmeye gayret eder: Birincisi, insanı iyi bir davranış yapmaktan engellemek; ikincisi, kötü bir davranışı süsleyerek kişiye güzel göstermek; üçüncüsü de, kişileri kötü davranışlara teşvik etmektir. Bir kelimenin çokça tekrar edilmesi halinde ise beyinde farklı farklı bölgelerin çalışmaya başladığı tespit edilmiştir. Beyin faaliyetlerinin hızlanması, farkındalık düzeyinin arttığını göstermektedir. Allah'ı anan bir mü'minin de, zikir yoluyla O'nu daha fazla hatırlaması ve dîni farkındalık düzeyini artırması beklenen bir sonuçtur. Allah'ı anmak, mânevi güç vererek mü'mini düşmanına karşı bilinçli hale getirir. Farkındalık oluşturarak güçlü bir irade kazandırır. Zikir, hayatında bir otokontrol sağlar. Gündelik hayatında tercihlerini yaparken, Allah'ın yasakladığı şeylerde kişinin O'nu hatırlaması ve bu kötülükten vazgeçmesi, iradesini ortaya koyarak harama karşı durması zikrin olumlu katkılarından. Allah'ı çeşitli şekillerde anarak, kulluk anlayışının şuuraltı mesajları mü'minin dünyasında varlık bulur. Mânevî huzur, ancak Allah'ı anarak elde edilir (er-Râd 13/28). Kur'an'da, zikirten uzak olmanın, kişinin şuur ve bilinçaltı dünyasında şeytanın telkinlerine açık bir alan oluşturacağı bildirilmektedir (ez-Zuhruf 43/36) Zikrin, şeytanın tasallutuna karşı insanın en önemli savunma mekanizması olduğu, özde günümüz insanına, genelde tüm insanlığa hitap eden Kur'anî bir uyarıdır, denilebilir. Çalışmamızın giriş kısmında, Zuhruf Sûresi 36. âyet bağlamında insanın şeytanla mücadelesinde zikrin ehemmiyeti hususuna dikkat çekilmiştir. Konu ile ilgili kavramlar, müstakil başlık altında değerlendirilerek klasik ve modern tefsir kaynakları ve lügat eserlerinden istifade edilerek ele alınmıştır. Rahmân'ı zikretmenin şeytanın tasallutuna karşı koyucu özelliği, Kur'an'daki diğer ilgili âyetler ile anlam bütünlüğü kazanılarak ortaya konmuştur. Yapılan şuuraltı ve bilinç konulu bilimsel çalışmalardan istifade edilerek farklı yönlerden zikrin tahlili yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise, zikrin şeytanın tasallutuna karşı insanın en önemli savunma mekanizması olduğu düşünülerek, insanın şuuraltı mesajlarla yönlendirildiği günümüzde hannâs olan şeytanın vesveselerine karşı, şuuraltını Rahmâni anlamda zenginleştirecek, şeytana karşı güçlendirecek ve hatta kurtuluş vesilesi kılacak şeyin ancak Kur'an'a tâbi olmak, Allah'ı zikretmek ve onu hatırdan çıkarmamak gerektiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Zikir, Şeytan, Karın, Tasallut.

PROTECTION FROM EVILS ATTACK BY REMEMBERING RAHMAN: IN CASE OF SURAH ZUHRUF VERSE 36

Abstract

In the process of human existence, the Qur'an has commemorated the devil who intends to seduce man with his imagination and has shown him as a being to be fought with himself. Some verses have shown how people should develop a strategy against the obvious enemy, the devil. The conscious struggle of today's people against all

kinds of evil ideas and behaviors is related to the interpretation and internalization of these messages in the Qur'an. In this article, "Whoever ignores the remembrance of the Beneficent, we put a devil on his head. Now, he is his inseparable friend." (ez-Zuhruf 43/36). In the verse, dhikr (a way of praying to Allah) has an important place in the struggle with the devil, it is emphasized that the devil will be close to the believer. In this context, it is of great importance to reveal the message that dhikr gives a meaningful principled stance against the devil and strengthens the consciousness of the struggle. As a matter of fact, the scientific studies discussed in this article confirm this idea. Therefore, it is essential for the believers to see the Qur'an, which is called dhikr, and every word and behavior that reminds Him as the source of strong stance against devil in their own lives.

Summary

The human being sent to the earth as a caliph keeps the fact of being able to serve with the struggles of the self. Satan, in the opposite side of this struggle, with the tricks he established, and in fact, is the obvious enemy of man (al-Bakara 2/168). The Qur'an defines the devil as a source of inspiration and misgiving that can put human life into a dilemma, either religiously or worldly (en-Nas 114 / 5-6).

"The truth is that; Satan has no authority over those who believe and put their trust in their Lord alone. Satan's dominion rests only on those who make him friends and associates with Allah" (en-Nahl 16 / 98,99). Even though he cannot succeed, the following verses state that his diversion efforts will continue: Satan said: "Because You have put me in error, I will surely sit in wait for them on Your straight path." "Then I will come to them from before them and from behind them and on their right and on their left, and You will not find most of them grateful [to You]." (al-Arâf 7 / 16,17). The dhikr of the Merciful is the armor that protect from attacks of Satan. In verse, it is stated that the distance from the remembrance leads people to friendship with the devil: "Whoever ignores the remembrance of the Beneficent, we wrap a devil in his head. Now he is his inseparable friend" (ez-Zuhruf 43/36). Depending on the richness of the meaning of the word, the commentators interpreted the remembrance of the Qur'an or Rahman, the word "dhikr" means remembrance or remembrance. As it is understood from the verse, the revelation actually keeps the believers away from the evil impulses. [We sent them] with clear proofs and written ordinances. And We revealed to you the message that you may make clear to the people what was sent down to them and that they might give thought. (en-Nahl 16/44). In the Qur'an, it is reported that being away from dhikr will create an open space for the suggestions of Satan in the present and subconscious world. The state of being away from religious, moral, human and universal knowledge and values in the content of the revelation also helps to hold the devil firmly and attack it. (el-Furkan 25/29; el-Hac 22/4; el-İsra 17/62-65).

His authority is only over those who take him as an ally and those who through him associate others with Allah (En-Nahl 16/100) reveals that those who close to Satan will surrender to his power. When the life of the hereafter began, the cruel one bit his hands in blessings and said: "He led me away from the remembrance after it had come to me. And ever is Satan, to man, a deserter." (al-Furkan 25/29). The influence of Satan on human beings is directly related to the weakness of will and lack of intention. The Quran teaches Muslims to seek refuge in Allah from the evil of the insidious vesvese.

In order to understand the process of human being in the domain of the devil, concepts such as mind and subconscious must be understood. The level of awareness of thought, perception, memory, emotions and desires is consciousness. Consequently, the ability to make decisions emerges as a result of the information flows generated by the consciousness and the convictions that depend on past experiences affect-

ing the consciousness. It is a reality to experience the process of giving meaning to the stimuli consisting of objects and events around the human being by processing the data coming from the environment and reaching the human brain in both the conscious part and the subconscious part of the mind. The subconscious suggestion stemming from the devil stimulates instinctive tendencies in human beings. These are some natural feelings and thoughts, such as desire, enthusiasm, and passion that exist with human nature. The devil tries to influence these interlocutors on his interlocutor by insidiously influencing these abilities in order to bring him closer to himself: First, to prevent man from doing good behavior; second, to show the person bad behavior as beautiful by decorating them; and to encourage people to behave badly. If a word is repeated a lot, it has been found that different regions of the brain start to work. The acceleration of brain activities shows that the level of awareness increases. It is expected that a believer who commemorates Allah will remember Him more through dhikr and increase his religious awareness. Remembrance of Allah, giving spiritual power, makes the believer conscious of his enemies. Provides a strong will by creating awareness. Dhikr provides an autocontrol in his life. One of the positive contributions of the remembrance is that while making their choices in daily life, one's remembrance of Him in the things that God forbids and giving up this evil, and opposing the haram by revealing his will. Spiritual peace is achieved only by commemorating Allah (er-Râd 13/28). In the Qur'an, it is reported that being away from dhikr will create an open space for the suggestions of the devil in the conscious and subconscious world of the person (ez-Zuhruf 43/36).

In the introduction part of our study, in the context of Surah Zuhruf, 36th verse, attention was paid to the importance of dhikr in human struggle with the devil. The concepts related to the subject have been evaluated under the independent title and have been discussed by utilizing classical and modern commentary sources and vocabulary works. The opposing feature of the omnipotence of dhikr the Merciful is revealed by gaining the integrity of meaning with other related verses in the Qur'an. By making use of the scientific studies on the subconscious and consciousness, dhikr was analyzed from different sides. In the conclusion part, considering the fact that dhikr is the most important defense mechanism of the devil against the sovereignty of satan, the Qur'an will be the subject of the Qur'an, which will enrich the consciousness of Rahman in the sense of Rahman and even make the occasion of salvation possible. It was emphasized that Allah should not be chant and should not be forgotten.

Keywords: Tafsir, Dhikr, Satan, Friend, Infests.

GİRİŞ

Kur'an'ı Kerim'de insanın yeryüzüne halife olarak gönderildiği (el-Bakara 2/30), şeytanın insan için açık bir düşman olduğu (el-İsra17/53), vahyin önderliğinde aklını ve iradesini kullanarak Allah'ın iradesine boyun eğmiş, ihlas sahibi mü'minler üzerinde insanları saptırmaya çalışan şeytanın hiçbir etkisinin olamayacağı buyrulmuştur (el-İsra 17/65).

Bu makalede “*Kim, Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur.*” (ez- Zuhruf 43/36) âyetini referans alarak, edepsizliği ve kötülüğü emreden şeytanın (en-Nûr 24/21) tasallutuna karşı insanın mücadelesinde, onu bu mücâhede ortamında güçlü kılan hususun “Rahmân'ın zikri” olduğu ifadesi üzerinde durulacaktır. Âyet, mefhûmu muhâlifî ile değerlendirildiğinde, insan, şeytanın tasallutuna karşı Rahman'ın zikri ile kendine korunaklı bir içsel alan oluşturur. Dolayısıyla, şeytanla mücadele ederken insanı muvaffak kılan, Rahman'ın yardımıdır.

Âyette geçen zikir, şeytan, tasallut, vesvese ve karîn kelimeleri anahtar kavramlardır. Çalışmamızda âyetteki bu kavramlar üzerinde durulacak, aralarındaki münâsebete temas edilecek, müfessirlerin de bakış açılarına yer verilerek konu mukâyeseli bir şekilde ele alınacaktır.

1. ZİKİR

Sözlükte zikir (zikr) kelimesi (çoğulu zükûr, ezkâr) “anmak, hatırlamak, şân, şeref, öğüt, ses, namaz, duâ, övgü” anlamlarına gelir. Unutmanın aksi olarak da zikir ayrıca “telaffuz etmek, bir şeyi ezberlemek, unutilan bir şeyi kalp ve dil ile hatırlamak” manalarına gelir.¹ Bu kelimeyle, insanın elde ettiği bilgileri kendisiyle koruyabildiği nefsin bir durumu kastedilir. Aynı zamanda bilginin akla getirilmesi manası da vardır. Zikir kelimesi ile bir şeyin kalbe gelmesi veya söylenen söz de kastedilmektedir. Bundan dolayı Râgıp el-İsfahânî (ö. 503/1109) “*zikr*”in kalp ve dil olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirtir: Kalp ile zikir; dil ile zikir. Bunları da kendi içinde ikiye ayıran İsfahânî bu ayrımı, unutilan şeyi zikretmek/hatırlamak ve hafızada var olmaya devam eden zikretmek şeklinde açıklar.²

¹ Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Mânzûr, “Zikr”, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1414/1994) 11/27.

² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l Kur'an*, trc. Abdülbâki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 398.

Zikir kelimesi İslâmî terminolojide, Allah'ı dille hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak, kevnî âyetler üzerinde düşünmek şeklindeki mânalarının yanı sıra Kur'an, önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfûz, vahiy, ilim, haber, beyan, ikaz, nasihat, şeref, ayıp ve unutmamanın zıddı gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Aynı zamanda, "Allah'ın yüce varlığını, sıfatlarını, güzel isimlerini anmak ve tekrarlamak suretiyle yapılan ibadetler", "Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş" anlamında kullanılır.³

Zikir kelimesi, Kur'an'ı Kerim'de 114 sûrenin altmış yedisinde 'zkr' kökünden gelen farklı kalıplar ile 292 kez geçmektedir.⁴Bu kullanımlar incelendiğinde, kelimenin öğüt ve uyarı (el-Enbiyâ 21/10), Kur'an-ı Kerim (el-Enbiyâ 21/50), unutulmuş şeyi zikretmek/hatırlamak (el-Kehf 18/63), kalp ve dil ile anmak (el-Bakara 2/200; el-Bakara 2/198), düşünmek (el-Meryem 19/67), hatırlatma (es-Sâd 38/43; el-İbrahim 14/5; el-Bakara 2/282), öğüt verip düşündürme (el-Müddesir 74/49) gibi anlamlarla Kur'an'da bulunduğu görülür.⁵

Zikir kelimesi, anmak manasında birçok âyette kullanılmaktadır. Allah Teâlâ kendisini ananları, kendisinin anacağını (el-Bakara 2/152) kullarına bildirmektedir. Ankebût sûresinin 45. âyetinde Hz. Peygamber'e kendisine vahyolunanı okuması, namaz kılmaları emredilmekte, namazın kişiyi hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkoyduğu üzerinde durularak Allah'ı zikretmenin önemine işaret edilmektedir. Zikir kavramının namaz anlamına geldiği görülen âyetlerde de (el-Bakara 2/239; el-En'âm 6/52; el-Kehf 18/28), insanların Allah'ı anmak için namaz ibadetine yönelmeleri teşvik edilmektedir.

Kur'an, kalplerin ancak Allah'ı anmakla mutmain olacağını (er-Râd 13/28), mânevî kurtuluşun O'nu anmakla olduğunu vurgular. Hac ve kurban kesme gibi ibadetlerde Allah'ın adının anılması emredilmektedir (el-Mâide 5/4; el-En'âm 6/121, 138; et-Tâhâ 20/34, 42; el-Hac 22/28, 34, 36). Âyetlerde, mü'minlerin her hal ve durumda Allah'ı andıklarından, münâ-

³ Reşat Öngören, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 2013), 44/419; Cihad Tunç, "İslâm Dininde Zikir ve Duâ", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/5 (Ocak 1988), 37.

⁴ Muhammed Fuâd Abdülbâki, "Zikir", *el-Mu'cemü'l-Müfreh li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1428/2007), 334.

⁵ İsfahânî, "Zikr", 399.

fıklarınpek az hatırladıklarından, şeytanın ise içki ve kumar yoluyla insanların arasına kin ve düşmanlık sokarak onları Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istediğinden bahsedilir (Âl-i İmrân 3/191; en-Nisâ 4/142; el-Mâide 5/91). Allah'ı anmaktan uzak duranların dünyadaki ve ahretteki âkıbetleri de şu âyette açıkça ortaya konmaktadır: “*Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz*” (et-Tâhâ 20/124).

Kur'ân'da zikir kelimesi bazı âyetlerde “öğüt almak, öğüt vermek” anlamında kullanılmıştır. Hem Kur'ân ve Tevrat'ın kastedildiği hem de Kur'ân'dan önce gönderilen semâvî kitapların zikir kelimesi ile karşılık bulunduğu Kur'ân âyetleri mevcuttur (el-Ğafir 40/44; en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/24). Hicr Sûresi 9. âyet-i kerîmede, Rabbimiz şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.*” Burada ‘zikir’ kelimesi ile Kur'ân kastedilmektedir.⁶ Kur'ân'ın zikir olarak isimlendirilişi, insanların gerek dînî ve gerekse dünyevî hususlarda, muhtaç oldukları her türlü hatırlatma, vaaz ve nasihat, Allah'ın nimet ve lütuflarını içeren bir kitap oluşundandır.⁷

Zikir kelimesinin Kur'ân'daki bir diğer anlamı, “söylemek, söz edilmek, anlatmak”tır (el-Bakara 2/235; el-Muhammed 47/20). Kur'ân'da zikir, “şan ve şeref” mânâsında da kullanılmaktadır (el-İnşirâh 94/4).⁸ Sonuç olarak, zikir kelimesinin, Kur'ân'da hem terim hem de sözlük anlamıyla zengin bir kullanım alanına sahip olduğu söylenebilir.

Hadis külliyyatında, anlam itibarıyla zikir kavramı Kur'ân'daki manalarına benzer nitelikte karşımıza çıkmaktadır: “Hatırlamak, anmak, söylemek, namaz, yemeğe başlarken Allah'ın adını anmak, Kur'ân, öğüt, avlanırken Allah'ın adını anmak.” Bazı hadislerde ise zikir; “vaaz ve nasihat vermek, rivâyet etmek” mânâları ile kullanılmıştır.⁹

“Oturup Allah'ı zikreden hiçbir toplum yoktur ki, onları melekler kuşatmış, rahmet kaplamış ve onların üzerlerine sekinet inmiş olmasın. Ayrıca Allah bu kimseleri katındakilerin yanında anar.”¹⁰ Hadiste geçen zikreden toplumun, Allah'ın da onları, katındakiler yanında zikretmesi şeklinde bir

⁶ İsfahâni, “Zikir”, 398.

⁷ Vezire Yaman, *İtikâdî Açıldan Zikir*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 9.

⁸ İsfahâni, “Zikir”, 399.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih* (Kahire: Matbaatu's-Selefiyye, 1400/1980), “Ezân”, 4; “Mesâcid”, 18; “Salât”, 150,450; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünen*, (Kahire: Matbaatu's-Selefiyye, 1401/1981) “İmân ve Şartları”, 29; “Küstûf”, 12; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri, *el-Câmiu's-Sahih*, Neşreden: Muhammed Fuâd Abdülbakî (Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1417/1996) “Tevbe”, 26.

¹⁰ Müslim, “Zikir”, 39.

karşılık bulması, âyetteki ifadesiyle '*beni anın ki ben de sizi anayım*' (el-Bakara 2/152) lütfuna kulun ulaşmasıdır. Bir hadîs-i kutsîde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Kulum, bana bir karış yaklaştığı zaman, ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Kulum Bana bir arşın yaklaştığı zaman, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Kulum bana yürüyerek gelirse, ben ona doğru koşarım, yani isteklerine süratle icâbet ederim"¹¹

Hadislerde direk zikir kelimesi dışında anlam bakımından zikir ile yakınlığı bulunan başka kelimeler de vardır. Bunlardan bazıları tekbîr, tehlîl, Kur'ân okumak, tesbîh, hamd, ve duâ etmek lafızları ile gelir. Hadis literatüründe bu tür kullanımlar içeren pek çok hadis bulunmaktadır. Bunlardan birkaçına yer vermek gerekirse, Hz. Peygamber; "Zikrin en faziletlisi "lâ ilâhe illallah" demektir" buyurmuştur.¹²Yine bir başka rivâyette "Sözlerin Allah'a en sevimli olanının Sübhânallahi ve bihamdihî" cümlesi olduğunu beyân etmiştir.¹³Hem ibadet hayatı hem de günlük hayatı içerisinde Hz. Peygamber'in çeşitli zikirleri vird haline getirdiği görülmektedir. Örneğin, namaz içerisindeki "Allahüekber" cümlesi, "sübhâne Rabbiye'l-azîm", "sübhâne Rabbiye'l-âlâ ve "semî'allahü limen hamideh, Rabbenâleke'l-hamd" tesbihleri, namazda fatihanın okunması, uyku öncesi ve sonrası, aksırdığında, bir şey yiyip içtiği zaman, yeni bir elbise aldığı zaman, bir meclisten kalktığı zaman, vasıtaya bindiğinde yaptığı zikirler bunlardan bazılarıdır.¹⁴Ayet ve hadislerde zikir kelimesi ile yakın anlamda tahmid, tesbih, şükür ve dua gibi kelimeler kullanılmıştır. Zikrin, bu kavramları kuşatan bir yönü vardır. Şöyle ki; mü'min "el-Hamdülillah" kelimesini söylemekle, Allah'ı över, bu bir zikirdir. Tesbih ise; Arap dilinde, bir şeyi tazim ederek kötülüklerden ve noksanlıklardan tenzih etmek demektir.¹⁵Allah'ın verdiği nimetlere teşekkür hali olan şükür, kulun dili ile yaptığı zikirlerden biridir. Zikir ile ilgili bir âyette "*Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.*" (el-A'râf 7/205) buyuran Mucîb olan Allah, dua halindeki mü'minin hali ve zikrinin şekli hakkında bilgi vermektedir.

¹¹ Buhârî, "Tevhîd", 50; Müslim, "Zikir", 2, 3.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdulkakî (Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütüb el Arabiyye. 1372/1952) "Edeb", 55.

¹³ İbn Mâce, "Edeb", 55.

¹⁴ Müslim, "Salât", 28, 34-44.; Buhârî, "Da'avât", 36.; "Edeb", 136; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (Beyrut, Dâru'l-Fikr. 1406/1985) "Da'avât", 17, 39, 47, 108.; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi, *es-Sünen*, Neşreden: M. Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut, Dâru'l-fikr. Tsz) "Edeb", 108, 110.

¹⁵ Fikret Karaman v.dğr., "Tesbih", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 653.

Gerek Kur'ânda, gerek Hz. Peygamber'in hadislerinde Allah'ı anmanın tavsiye edilmesi, kişiye ancak O'nu anmakla mutmain olacağı kalbî bir hayat hazırlaması sebebiyledir. Bununla mü'minin kalbi Allah'ı andıkça ürperir (el-Enfal 8/2), huşû ve huzur bulur, îmanın lezzetini kalbinde duyar.

Kur'ânda var olan zikirle ilgili âyetler, zikrin amacı hakkında da muhatabını aydınlatır. Bu âyetler değerlendirildiğinde şu sonuçlara varılabilir: Nimet vereni bilmek, nimeti unutmamak (el-Mâide 5/11), yaratılışı tefekkür etmek (Meryem 19/67), öğüt verip düşündürmek (el-Müddesir 74/49) gibi yollarla zikrin an be an mü'minin dünyasında var olması, kulluk şuurunu diri tutması amaçlanmaktadır.¹⁶

2. ŞEYTAN

Şeytan kelimesinin “şe-ta-ne” kökünden geldiği düşünülürse, ‘uzaklaşmak’ anlamına atıfla, rahmetten ve Hak’tan uzak olan bir varlık kastedilir. Kimilerine göre şeytan kelimesindeki nun harfi zait olup kelime “şe-ye-ta” köküne dayanır. Bu durumda kelimeye ‘yanmak, helak olmak’ anlamı verilir.¹⁷ Kur'ânda “şeytan” tekil olarak 70, çoğul kullanım olan “şeyâtîn” şeklinde ise 88 yerde geçmektedir. Yine şeytan için kullanılan “İblis” kelimesi ise Kur'ânda 11 yerde zikredilmektedir.¹⁸

İnsanın yaratılışı ve cennetten çıkarılışı kıssasını konu edinen âyetlerde hem “şeytan” hem de “iblis” kelimeleri kullanılmaktadır. Hz. Âdem'in yaratılışı ve ona secde emrinde sadece “iblis” ifadesine, Hz. Âdem ve eşi Havva'nın kandırılması ve ardından cennetten çıkarılmaları olayında ise “şeytan” ifadesine yer verilmiştir (el-Bakara, 2/34-37; el-Araf 7/11-25; el-Hicr 15/29-42; el-İsra 17/61-62; el-Kehf 18/50; et-Tâ'hâ 20/116-123; es-Sâd 39/73-83).

Kur'an'a göre şeytan, insanda kuşku ve tereddüt uyandıran, yoldan çıkarıp ayak kaydırmaya çalışan, sürekli kötülüğü teşvik eden kurnaz, hileli bir kişiliği veya kötülük sembolü olan bir varlığı yansıtır.¹⁹ Şeytan, kurduğu hilelerle, verdiği vesveselerle aslında insanın apaçık düşmanıdır (el-Bakara 2/168). Âyetlerde şeytanın, insanı aldatan (en-Nisâ 4/120; el-İsrâ 17/64; el-Muhammed, 47/25), onu doğru yoldan uzaklaştıran (en-Nisâ 4/60; en-Neml 27/24; el-Ankebût 29/38) içtimâî hayatta aralarını bozan

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir Et-Taberî, *Câmiu'l-beyan an te'viliâyi'l-Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 21/602, 603.; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'an*, Thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türki, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2007), 19/46.

¹⁷ İsfahânî, “Şeytan”, 551.; İbn Manzûr, “Şeytan”, 14/37.

¹⁸ Fikret Karaman v.dğr, “Şeytan”, 620.

¹⁹ Temel Yeşilyurt, “Kur'ânda Cin, Melek ve Şeytan”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Haziran 2018), 16.

(el-Mâide 15/91; el-Yusuf 12/100; el-İsrâ 17/53), kötü davranışları süsleyip iyi gösteren (el-En'âm 6/43; el-Enfâl 8/48; en-Nahl 16/63; en-Neml 27/24; el-Ankebût, 29/38), insanların gizli ifadelerle dinden uzaklaşmasını isteyen (el-Mücadele 58/10), onlara Allâh'ı unutturan (el-Mücadele 58/19) bir varlık olduğundan bahsedilmekte, adımlarının takip edilerek izinden gidilmemesi (el-Bakara 2/169; el-En'âm 6/142; en-Nûr 24/21), şerrinden Allâh'a (cc) sığınılması (el-Araf, 7/200; en-Nahl 16/98) emredilmektedir.

Allah Kur'ân'da, şeytanı tüm özellikleri ile açık ve net bir şekilde muhataplarına tanıtmaktadır. Kişinin düşmanına karşı alacağı tedbir, öncelikle düşmanını tanımaktan geçer. Dolayısıyla, âyetlerdeki mesajlar yoluyla mü'min, düşmanının vasıflarını bilir ve ona göre tedbirler alır. Bireysel ve toplumsal hayatta şeytanın; barışı bozma (el-Bakara 2/208), haberin kaynağını araştırmadan yalan yanlış bilgiyi toplum içinde yayma (en-Nisâ, 4/83), bilgisizce tartışma (el-Hac 22/3,4), gösteriş için yardım etme (en-Nisa 4/38,39), Allâh'a (cc) karşı nankörlük (el-İsrâ 17/27), faiz yeme (el-Bakara, 2/275), içki içme ve kumar oynama (el-Mâide 5/90,91), cimriliğe sürüklenme (el-Bakara, 2/268) ve buna benzer davranışlara yöneltme etkisinden bahsedilebilir.

“Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur. Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu dost edinenler ve Allâh'a ortak koşanlar üzerindedir” (en-Nahl 16/98,99). Hâkimiyet kuramasa da, saptırma çabalarının hep devam edeceğini şu âyetler ifade eder: Şeytan dedi ki: *“(Öyle ise) beni azdırmaya karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım.”* *“Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın.”* (el-Araf 7/ 16,17). Âyetten, İblis'in Allah'a isyan etmesi kadar, insanları kıskanıp onlar hakkında kötü düşüncelere sahip olmasının da doğal bir sonucu olarak cennetten kovulması ile kendini insanları azdırmaya ve hain planlar yaparak huzur ve mutluluklarını bozmaya niyet ettiği anlaşılmaktadır.²⁰

Şeytanın insana tesiri, irade zayıflığı ve ihlas eksikliği ile birebir ilişkilidir. Kur'ân, ihlâslı kulların şeytanın tasallutuna karşı müstesnâ olduğunu vurgular (el-Hicr 15/40). Zaten âyette, Allah ona kulak verenlerin kim olduğunu haber verir: *“Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, her günahkâr yalancıya inerler. Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır”* (eş-Şuârâ 26/ 221-223).

²⁰ Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/45.; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 2/508.

Şeytanî etkilere karşı Kur'anın çözüm odaklı yaklaşımı şu şekildedir: Kur'an şeytanı, insan hayatını dinî veya dünyevî açıdan açmaza sokabilecek telkin ve vesvese kaynağı olarak tanımlar. Âyetlerde sıfatları ifşâ edilmiş olan düşmanını tanıyan mü'minin, belli tedbirlere başvurması elzemdir. Aklını kullanması bu tedbirlere bağlıdır. Nitekim Yunus Sûresi 100. âyette, akli kullanmanın önemine işaret vardır: “Allah'ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez. O akıllarını kullanmayanları murdar (inkarcı) kılar.” Mealde “murdarlık” diye tercüme edilen “rics” kelimesini Râzî (ö. 606/1210), kötü amel ve küfür olarak açıklamıştır.²¹Hak Teâlâ, “Allah sizden ancak ricisi gidermek ve sizi tertemiz yapmak diler...” (el-Ahzâb 33/33) âyeti ile de, imanla arınmış, temiz kimselerden olmanın yolunun akli kullanmaktan geçtiği anlaşılmaktadır.

Şeytanın tasallutuna karşı bir diğer tedbir ise vahiydir. Âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere, indirilen vahyin tefekkür ve tebyîn cenâhı ile değerlendirilmesi, aslında şeytanî dürtülerden mü'mini uzak tutmaktadır. “(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirilene açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.” (en-Nahl 16/44). Vahyin içeriğindeki dinî, ahlâkî, insânî ve evrensel bilgi ve değerlerden uzak olma hali, aynı zamanda aklın işletilmesi için gönderilen bilgiden de uzaklaşmaya neden olarak, insana şeytanın sıkıca sarılmasına ve musallat olmasına yardımcı olmaktadır (el-Furkan 25/29; el-Hac 22/4; el-İsra 17/62-65). Vahyi görmezden gelen kimseler için Kur'an şu ihtarda bulunur: “Her kim de benim zikrimden (Kur'ândan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz.” (et-Tâhâ 20/124).

Şeytanı alt edebilmenin yollarından biri de, aslında hilelerinin zayıf olduğunu fark ederek onun dostlarına karşı mücâdele etmektir. “İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de tâğût yolunda savaşırlar. O halde siz şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır.” (en-Nisâ 4/76). “Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Şüphe yok ki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler (derhal Allah'ı hatırlarlar da) sonra hemen gerçeği görürler.” (el-A'râf 7/20). Şeytanın tasallutuna karşı tezekkür ve tefekkür, iman kalesini koruyan iki asker gibidir. Tefekkür kulu istiâzeye yönlendirir.

²¹ Fahrüddin er-Râzî, *Tefsîru'l-kebir-Mefâtihu'l-gayb*, trc. Lütfullah Cebeci v. dğr. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013), 12/479.

3. RAHMÂN'I ZİKRETMENİN ŞEYTANIN TASALLUTUNA KARŞI KOYUCU ÖZELLİĞİ

Zikir ve şeytan hakkında buraya kadar vermiş olduğumuz bilgilerden sonra Zuhruf Sûresi 36. âyet bağlamında Rahmân'ı zikretmenin şeytanın tasallutuna karşı nasıl koruyucu özelliğe sahip olduğu üzerinde durulacaktır. Söz konusu âyet'i kerîmede Allah Teâlâ kullarını şöyle uarmaktadır : “*Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur.*”

Âyette geçen “aşâ” fiili, “gaflet etmek, yan bakmak, körleşmek, görmezlikten gelmek” manalarına gelir.²²Taberî (ö. 310/923), her kim Allah'ı zikretmekten yüz çevirir, O'nun hüccetlerine kör davranırsa, o kimseye şeytanın musallat olacağını ifade eder.²³ Kurtubî (ö. 671/1273) ise, her kim ondan yüz çevirmek sureti ile Zikir'i görmezlikten gelir, saptırıcıların söz ve batıllarına yönelirse, küfrünün cezası olarak o kimseye şeytanın musallat olacağı hususu üzerinde durur.²⁴ Kelimenin anlam zenginliğine bağlı olarak müfessirler, buradaki “zıkr” kelimesi ile ilgili olarak, nâzil olan Kur'an veya Rahmân'ın zikri yani O'nu hatırlama, anmaşeklinde yorumlamışlardır.²⁵

Âyette geçen ‘karîn’ kelimesi, “çok yakın dost” manasına gelir.²⁶İbn Abbas karîn kelimesi hakkında şöyle der: Dost gibi davranarak, onu halden alıkoyar, harama iter, itaat etmesini engeller, mâsiyet işlemesini emreder.²⁷Yazır, ‘karîn olma’ halini, yumurtayı saran kabuğa benzetir.²⁸ Şeytan vesvese veren kötü bir varlık olmasına rağmen, kişiye yakın bir dost gibi davranır. Öyle ki, kişi vesvese ile yakını karıştırmaya başlar: “*Şeytanlar bunları doğru yoldan çıkarmış olmalarına rağmen bunlar doğru yolda olduklarını sanırlar.*” (ez-Zuhruf 43/37). İnsan, en çok da yanlış olanı doğru zannederek büyük hatalar yapar. Ayetteki fiillerin “yesuddünehum” ve “yahsebûne” şeklinde geniş zaman kipi ile kullanılmaları ile ilgili olarak müfessir Kutub (ö. 1386/1966), her zaman var olan, herkesin görebileceği şekilde kesintisiz olarak yapılan bu ameliyenin vukû bulduğunu anlatmak

²² Abdu'l-bâkî, “Aşâ”, 568.

²³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir Et-Taberî, *Câmiu'l-beyan an te'vili Âyi'l-Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 21/603.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdumuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2007), 19/46.

²⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'an*, 603; el- Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19/46; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 5/275.;Seyyid Kutub, *Fi Zülâl-il Kur'an*, trc. Bekir Karlığa vd., (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 13/191.; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), 8/252.

²⁶ Abdu'l-Bâkî, “Karîn”, *el-Mu'cemü'l-müfessres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 389.

²⁷ Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19/46.

²⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 8/553.

içindir, şeklinde ifade eder.²⁹ “Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu dost edinenler ve Allah’a ortak koşanlar üzerindedir.” (en-Nahl 16/100) âyeti, şeytanla karîn olanların onun gücüne teslim olacağını ifâde eder. Ahiret hayatı başladığında zalim kimse nedâmet içerisinde ellerini ısırp şöyle der: “Çünkü o, gerçekten bana geldikten sonra beni zikirten (Kur’ândan) saptırmış oldu. Şeytan da insanı ‘yapayalnız ve yardımsız’ bırakandır.” (el- Furkan 25/29).

“Kalpte iki his vardır. Birisi melekten olup hayır ile vaatte bulunup hakkı tasdik eder. Kim bunu hissederse Allah’tan olduğunu bilsin ve Allah’a hamd etsin. İkincisi ise şeytandan olup şer ve kötülükle vaatte bulunup hayırdan nehiy eder. Bu hissi kim duyarsa Şeytandan Allah’a sığınsın”³⁰ Hadisten anlaşıldığı gibi insanın iç dünyasında daima bir ikilik, çelişkili eğilim ve çekim vardır. Bunların iyi olan, yani Allah rızasına çeken kısmı, insan fitratına yüklenmiş bulunan din duygusundan, ezeli sözleşmeden, ilâhî ruhtan ve melekten gelir.³¹ İnsan, ilâhî çekime kendini bıraktığı yani İslam’ın özü olan teslimiyeti yaşadığı zaman, iç dünyasında şeytânî hisler ve vesveseler zayıflamaya başlar.

Şeytanın etkisi, bu etkiye maruz kalıp itaat etmeden önce, kişinin yaşam tarzı ve hür iradesi ile yaptığı tercihlerin aslında şeytanî çizgiye yakın olması ile alakalıdır. Yani ilk hareket insandan sadır olmuş, daha sonra şeytan insan üzerinde bir etkinlik gösterebilmiştir.³²Şeytan bir anlamda kötülüğün gerçekleşmesi için takviye güç kaynağıdır. Karşılı, bunu yer çekimi kanununa benzeterek, yüksekte bırakılan madde nasıl yere düşmek zorunda ise, Hakk’tan yüz çevirmiş bir insanın da onu ağzı açık bir halde bekleyen şeytanın tuzağına düşmesi kaçınılmazdır, şeklinde ifade eder.³³

Kur’ân sinsi vesvesecinin şerrinden Allah’a sığınmayı mü’minlere öğretir. ‘Vesvese’ sözcüğü, ‘alçak ve gizli sesle fısıldamak’ anlamındaki ‘vesves’ mastarından türemiştir. Değersiz, adi düşünce olup şeytanın insana tesir etme yöntemlerinden biridir.³⁴ Vesvese, sistemli bir zihnî faaliyet değil, insanı kötü davranışlara iten bir nevi dürtüdür. Günümüz psikolojisindeki ifadesiyle ‘şuuraltı telkin’ yöntemiyle insanları aldatmaktadır.³⁵

Nâs Sûresi’nde de buyrulduğu gibi sinsicce vesvese vermek şeytanın en önemli özelliklerindedir. O, “insanların göğüslerine gizlice kötü düşünce-

²⁹ SeyyidKutub, *Fî zilâl-il Kur’ân*, 191.

³⁰ Tirmizi, “Tefsir”, 35.

³¹ Hayrettin Karaman ve dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4: 776.

³² İbrahim Hilmi Karşılı, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Şeytan ve İnsanla Olan İlişkisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 97.

³³ Karşılı, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Şeytan ve İnsanla Olan İlişkisi*, 100.

³⁴ İsfehâni, “Vesvese”, 1155.

³⁵ Hayâti Hökelekli, “Vesvese”, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997), 4/548.

leri fısıldayan” (en-Nâs 114/4) bir vesvese kaynağıdır. “Ha-ne-se” kökünden türeyen “hannâs” “hanes” mastarından türeyen bir mübalağalı ismi fâil olup “vesvâs”ın sıfatı durumundadır. “Gerilemek, geri durmak, saklanmak” anlamlarına gelir. Sinsi bir şekilde geri çekildikten sonra fırsat bulduğu ilk anda insana sokulur manasında tefsir edilmiştir.³⁶Râğıp el-İsfahânî, âyetteki “hannâs”ı, “Allah’ın adı anıldığı zaman büzülen, sinen, geri çekilen şeytan” olarak tarif eder.³⁷ Burada dikkat çeken kısım, Rahman’ın zikredilmesi ile, ‘hannâs’ olan şeytanın geri çekilip sinmesidir.

İnsanın, şeytanın etki alanına girme durumu hakkındaki süreci anlamak için zihin, şuurlaltı gibi kavramların da anlaşılması gerekmektedir. Zihin; düşüncenin, algılamının, belleğin, duygunun, isteğin ve düşlemenin farkındalık düzeyi olan bilincin ve bilince etki eden geçmiş deneyimlere bağlı olan kanaatlerimizin ve doğuştan gelen yaşamda kalma güdülerimizin birbirleriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan bilgi akışları neticesinde karar verme kabiliyetimiz olarak tanımlanabilir.³⁸

“Şuurlaltı”, farkında olduğumuz bilincimizi ve pratik hayattaki hareketlerimizi etkileyen, fakat direkt olarak farkına varmamıza izin vermeyen “üstü örtülü” alt bilinç; uyuyan bilinç, pasif bilinç ve derin bilinç olarak adlandırılmış ve en zayıf farkındalık durumu” olarak tanımlanmıştır.³⁹

Çevreden gelip insan beynine kadar ulaşan verilerin gerek zihnin bilinçli kısmında gerekse zihnin bilinçaltı kısmında işlenerek insanın çevresindeki nesne ve olaylardan oluşan uyarılara anlam verme sürecinin yaşanması, algı sürecini oluşturmaktadır. Duyu organlarınca taşınan bu verilerin yorumlama sürecine ise algılama denmektedir.⁴⁰

Şeytandan kaynaklanan “şuurlaltı telkin” (vesvese), insandaki içgüdüsel eğilimleri harekete geçirir. Bunlar, insanda fitratıyla birlikte var olan arzu, heves, istek ve tutku gibi bazı tabii duygu ve düşüncelerdir. Şeytan, insanın benliğindeki bu kabiliyetleri sinsi tavrıyla etkileyerek insanı kendine yaklaştırmak gâyesiyle muhatabı üzerinde şu üç yönde tesir etmeye gayret eder: Birincisi, insanı iyi bir davranış yapmaktan engellemek; ikincisi, kötü bir davranışı süsleyerek kişiye güzel göstermek; üçüncüsü de, kişileri kötü dav-

³⁶ Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 188-189.

³⁷ İsfahânî, “Hannâs”, 364.

³⁸ Ersin Eraslan, *Tüketiciye Yönelik Bilinçaltı Reklamın Etkileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma* (Niğde: Niğde Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 25.

³⁹ Yağmur Küçükbezirci, *Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Toplumla Etkileri*, *TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/9 (Summer 2013), 1882.

⁴⁰ Sibel Aysen Arkonaç, *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 1998), 65.

ranışlara teşvik etmektir.⁴¹ Şeytan, şuuraltı algıya saldırmaya başladığında, ayetteki ifadesi ile bir dürtü vererek kışkırttığı anda hemen Allah'a sığınmak gerekir (el-A'raf 7/200). Yüce Allah kitabında şöyle buyurmaktadır: “Şeytan onları kuşatıp, etkisi altına aldı da Allah'ın zikrini unutturdu.” (el-Mücâdele 58/19). O'nu anışın eksikliği kişiyi şeytanın etkisi altına alırken bu etki tamamen Allah'ın zikrini kula unutturur. Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde “şeytan insanın içinde kanın dolaştığı gibi dolaşır,”⁴² buyurarak sinsice hareket eden şeytan hakkında ümmetini uyarır. Zikirden uzak olma hali, kişiyi şeytanla karın olmak gibi kaçınılmaz bir sona götürür (ez- Zuhuf 43/36). “Hakk'ın zikrinden yüz çevirenin dar bir geçimle imtihan edileceği”(et-Tâhâ 20/124) bildirilerek inananların bu konuda dikkatleri çekilmiştir. Âyette, kalplerin ancak Allah'ın zikri ile huzur bulacağı hususu tüm mü'minleri ilgilendirecek bir mesajdır (er-Râd 13/28). Münâfıkları zemmeden Kur'ân, onların Allah'ı çok az zikrettiklerini bildirmektedir.

Yapılan bilimsel bir deneyde, gönüllülere, üzerinde isimlerin yazılı olduğu bir liste veriliyor ve her isme ilişkin bir fiil söylemeleri isteniyor. Mesela “köpek” dendiğinde “havlamak” demeleri bekleniyor. Kelimelerle ilgili fiilleri söylerken, deneklerin beyinlerinin bazı bölgelerindeki nöron aktivitesinin arttığı gözleniyor. Bu isimler tekrarlandığında, beyin aktivitesinin farklı bölgelere kaydığı gözlemleniyor. Gönüllülere yeni bir liste verildiğinde ise beyin aktivitelerinin yine ilk başladığı bölgeye döndüğü gözleniyor.⁴³ Dolayısıyla aynı kelimeleri tekrar tekrar söylemek, beyin faaliyetlerinin hızlanmasını sağlamaktadır. Bir kelimenin çokça tekrar edilmesi halinde ise beyinde farklı farklı bölgelerin çalışmaya başladığı tespit edilmiştir. Beyin faaliyetlerinin hızlanması, farkındalık düzeyinin arttığını göstermektedir. Allah'ı anan bir mü'minin de, zikir yoluyla O'nu daha fazla hatırlaması ve dîni farkındalık düzeyini artırması beklenen bir sonuçtur. Zikir, hayatında bir otokontrol sağlar. Gündelik hayatında tercihlerini yaparken, Allah'ın yasakladığı şeylerde kişinin O'nu hatırlaması ve bu kötülükten vazgeçmesi, iradesini ortaya koyarak harama karşı durması zikrin olumlu katkılarından.

Kur'ân, Allah'ı çokça anmayı kurtuluş için bir vesile kabul eder (el-Cum'a 62/10). Şeytanın tasallutuna karşı duruşun manevî enerjisi, kendisi de “zikir”olarak anılan Kur'ân vasıtasıyla Allah'ı anmaktır. Şeytanın tasallutu, kişiyi doğru yoldan saptığı halde doğru yolda zannettirecekkadar yanıl-

⁴¹ Hökelekli, “Vesvese”, 4/1994.

⁴² Müslim, “Selam”, 23–25.

⁴³ John Horgan, “Dağınk İşlevler”, *Bilim Dergisi* (Ocak 1994), 12.

tıcıdır (ez-Zuhruf 43/37). Mü'minin, kıyamet günü, “*Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!*” (ez-Zuhruf 43/38) diyeceği bir varlıktan, ancak Allah'ı anmakla uzaklaşacağı bir hakikattir.

SONUÇ

İlk insan Hz. Adem ile başlayan, insanoğlunun ezeli düşmanı ve kötülüğün sembolü olan şeytan, ona uyanları ateş ehlinden olmaya çağırır (el-Fâtır 35/6). İnsan davranışının altında yatan süreçlerden biri de şeytanın vesvesesidir. Şeytan, verdiği vesveselerle, insanı hem bireysel hem de toplumsal boyutta yoldan çıkarabilmektedir. Bu çağın şeytânî telkinleri, daha çok üstü örtülü mesajlar vermektedir. Bazen teknolojinin, bazen reklamın, kimi zaman ise alışverişin içine saklanarak muhatabını saptırmaktadır. Kur'ân'da, şeytanın bu tasallutuna karşı insanın farkındalığını artıracak âyetler bulunmaktadır. İnsanın şuuraltı mesajlarla yönlendirildiği günümüzde, hannâs olan şeytanın vesveselerine karşı, şuuraltını Rahmâni anlamda zenginleştirerek, şeytana karşı güçlendirecek ve hatta kurtuluş vesilesi kılan şey ancak Kur'ân'a tâbi olmak, Allah'ı zikretmek ve onu hatırdan çıkarmamaktır.

Yapılan bilimsel çalışmalarda, bir sözü çokça anmanın beynin farklı bölgelerini harekete geçirmesi ve faaliyetlerini hızlandırması, zikrin önemi konusunda günümüz insanına önemli mesajlar vermektedir. Allah'ı çeşitli şekillerde anarak, kulluk anlayışının şuuraltı mesajları mü'minin dünyasında varlık bulur. Mânevî huzur, ancak Allah'ı anarak elde edilir (er-Râd 13/28). Kur'ân'da, zikirten uzak olmanın, kişinin şuur ve bilinçaltı dünyasında şeytanın telkinlerine açık bir alan oluşturacağı bildirilmektedir (ez-Zuhruf 43/36) Zikrin, şeytanın tasallutuna karşı insanın en önemli savunma mekanizması olduğu, özelde günümüz insanına, genelde tüm insanlığa hitap eden Kur'ânî bir uyarıdır, denilebilir.

KAYNAKÇA

Abdübâki, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*.

Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, ts.

Arkonaç, Sibel Ayşen. *Psikoloji:Zihin Süreçleri Bilimi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 8 Cilt, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990.

- Buhârî, EbûAbdillah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: Matbaatu's-Selefiyye,1400/1980.
- Cihad Tunç. "İslâm Dininde Zikir ve Duâ". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*6/5 (Ocak 1988), 31-42.
- Ebu Dâvud, Süleymân b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *es-Sünen*. nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd. 2. Cilt. b.y.: Dârü'l-fikr , 1. Basım, Ts.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 6 Cilt, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Eraslan, Ersin. Tüketiciye Yönelik Bilinçaltı Reklamın Etkileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. Niğde: Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Râğıp el-İsfahânî. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. trc. Abdalbâki Güneş - Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- Râzî, Fahrüddîn. *Tefsîru'l-kebir-mefâtihu'l-gayb*. trc. Lütfullah Cebeci vd..12cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'an*. 21 cilt, Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 1420/2000.
- Hayati Hökelekli, "Vesvese" İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, 4 Cilt (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997) 548.
- Horgan, John. "Dağınık işlevler". *Bilim Dergisi*, (Ocak 1994), 12-13.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdalbakî. 2.Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'i'l-Kütüb el Arabiyye, 1. Basım, 1372/1952.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt.Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1414/1994.
- Karaman, Fikret vd.. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayrettin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Karlı, İbrahim Hilmi. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Şeytan ve İnsanla Olan İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed.*el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 19 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâl-il-Kur'an*. trc. Bekir Karlığa vd.. 13 Cilt, İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Küçükbezirci Yağmur. "Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesaj-

- ların Topluma Etkileri”. *TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/ 9 (Summer 2013), 1879-1894.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. trc. Muhammed Han Kayanî vd..5 Cilt, İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el- Câmiu's-Sahih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdulkakî. 2.Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 3. Basım, 1417/1996.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. 3. Cilt. b.y.: Matbaatu's-Selefiyye, 1. Basım, 1401/1981.
- Öngören, Reşat. “Zikir”.*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44 Cilt (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 419.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es- Sünen*. 3. Cilt. b.y.: Dâru'-Fikr, 1. Basım, 1406/1985.
- Yeşilyurt, Temel. “*Kur'ân'da Cin, Melek ve Şeytan*”. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/1 (Haziran 2018), 9-21.
- Yaman, Vezire. *İtikâdî Açıdan Zikir*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2010.